

Бесчастний В.М., д.ю.н., професор,
Керівник Секретаріату Конституційного Суду України,
м. Київ, Україна

Щербина В.І., д.ю.н., професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ПРАВО НА ПРАЦЮ ЯК НЕЗАПЕРЕЧНА КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ

В Україні протягом останніх років стає все більш поширеною доктрина «живої конституції». Вважається, що перехід до доктрини «живої конституції» гарантує більш високий рівень вирішення правових питань. Ця доктрина передбачає можливість нового бачення положень Конституції України з огляду на політичні, соціально-економічні та інші зміни, що відбуваються у суспільстві і державі. У цілому з такою точкою зору треба погодитися, оскільки прояви суспільного життя не можна вкласти у раз і назавжди встановлені рішення, навіть такої важливої інституції як Конституційний Суд України.

З огляду на невідворотність змін акцентів у поглядах на праворозуміння, актуальним є розкрити зміст права на працю по-новому, розглядати його як конституційну цінність для розвитку сучасних держави і суспільства. На виявлення нових аспектів змісту права на працю на основі його бачення як конституційної цінності, зміну, з огляду на це, доктринального тлумачення соціально-економічних прав громадян України мають бути спрямовані зусилля науковців.

В Україні, як й у світі, точиться дискусія між прибічниками гарантування свободи і демократії, але без гарантування соціальних прав громадян, і прибічниками пріоритету гарантування соціально-економічних прав громадян з певними поступками для визначальної ролі держави у житті суспільства.

Для обґрунтованого визначення змісту права на працю, перш за все, необхідно виявити його місце серед конституційних прав.

Аналіз природи конституційних прав на працю та права на соціальний захист, проведений С.П. Головатим, дає підстави стверджувати, що ці конституційні права – це частина самостійного виду конституційних прав громадян України – соціально-економічних прав. Щодо неточностей у формулюваннях права на працю, то С.П. Головатий обґрунтовано вказує на те, що на національному органі конституційної юрисдикції лежить головна відповідальність за те, що він і досі не виправив тієї методологічної помилки, якої допустився вітчизняні конституціостворці,

коли у частині першій статті 43 Конституції України віднесли «право на працю» до категорії прав, що належать «кожному», а у частині другій цієї ж статті – можливість здійснення цього права передбачена лише для громадян України [1, с. 55]. Поділяємо думку вченого, що ні «право на працю» (стаття 43 Конституції), ні «право на соціальний захист» (стаття 46 Конституції), ні «право на житло» (стаття 47 Конституції) не є тими правами, що належать до категорії природніх прав людини.

Природа права на працю, як й інших соціально-економічних прав громадян, викликає дуже багато дискусій і суперечливих тлумачень.

Так, Л.Р. Наливайко вважає, що економічні права та свободи людини і громадянина – це самостійний вид прав та свобод у загальній системі конституційних прав та свобод людини і громадянина, під якими слід розуміти можливості людини та громадянина володіти, користуватися та розпоряджатися економічними благами, а також набувати та захищати їх у порядку, межах, формах і спосіб, передбачених Конституцією та законами України. На її думку, за об'єктною ознакою слід виділяти таке соціальне право та свободу людини і громадянина як право на працю [2, с. 282]. У Науково-практичному коментарі Конституції України зазначається, що соціальні права: «право на працю», «право на освіту», «право на соціальне забезпечення» неможливо реалізувати, якщо державою не встановлено відповідної юридичної процедури. У той же час «свободи людини» можуть здійснюватися і без такого втручання держави («свобода слова», «свобода совісті» та «свобода вибору місця проживання») [3, с. 21]. В теорії конституційного права виокремлюють конституційні (основні) права громадян і галузеві (поточні, похідні) права громадян [4, с. 86].

Правовий характер Конституції України як умова і складова її верховенства виявляється у практиці Конституційного Суду України шляхом переорієнтації його діяльності саме на сферу забезпечення прав і свобод людини і громадянина [5, с. 142].

Частина перша статті 43 Конституції України передбачає, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Конституційний Суд України, розкриваючи зміст права на працю, звертався й до інших положень Основного Закону, а визначене статтею 43 право на працю Конституційний Суд України розглядає як природну потребу людини своїми фізичними і розумовими здібностями забезпечувати своє життя. Це право передбачає як можливість самостійно займатися трудовою діяльністю, так і можливість працювати за трудовим договором чи контрактом. Такої правової позиції, зокрема щодо права на працю, яке є невідчужуваним, Конституційний Суд України дотримувався і у своїх рішеннях (абзац 3 пункту 4 мотивувальної частини рішення від 9 липня 1998 року № 12-рп/1998; підпункт 4.1 пункту 4 мотивувальної

частини Рішення від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004; підпункт 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007; Рішення від 29 січня 2008 року № 2-рп/2008).

Право на працю слід розглядати як вищу цінність у ієрархічній системі конституційних цінностей. Це обумовлено низкою причин. Глибинна сутність конституційних цінностей полягає в упорядкуванні ідей, засад, закономірностей, у встановленні та збереженні гармонійних та домірних явищ, процесів, понять, категорій. Саме конституційні цінності допомагають виділити в трудовому праві інваріанти, своєрідні точки опори, зашифровані в генетичному коді трудового права, сакральна сутність якого полягає в його соціальній спрямованості, основоположною, відправною точкою якої є пріоритет прав та законних інтересів працівника [6, с. 32].

Література

1. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу. *Право України*. 2015. № 1. С. 13-91.

2. Лекції з дисципліни «Конституційне право». Для студентів факультету соціально-психологічної освіти та управління / укл. д.ю.н., проф. Л.Р. Наливайко. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2019. 925 с.

3. Конституція України. Науково-практичний коментар / ред. кол.: В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків, 2012. 1128 с.

4. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. / М.В. Афанасьєва, Ю.Ю. Бальцій, Ю.Д. Батан [та ін.]; за заг. ред. М.В. Афанасьєвої, А.А. Єзерова; тех. ред. Ю.Д. Батан. Одеса: Юридична література, 2017. 256 с.

5. Багрій О.І. Доктрина верховенства Конституції України (за матеріалами практики Конституційного Суду України): дис... канд. юр. наук: 12.00.02 / Багрій Олена Ігорівна. Ужгород, 2016. 239 с.

6. Андрушко А.В. Конституційні цінності як основоположні засади в трудовому праві України. *Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації*: збірник тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації», 17 травня 2019 р. [у 2-х част.]. Частина 1 / Хмельницький ун-т управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький, 2019. С. 31-33.